

زیبایی در قالب معیارهای کمی در تابلوی شام آخر داوینچی با رویکرد نظریات

اومبرتو اکو

چکیده

بدون تردید زیبایی یکی از عناصر بنیادین هنر در جوامع مختلف است. این مسئله سبب شده تا محققان در دوره‌های مختلف با شیوه‌های مختلف درصد واکاوی معیارهای زیبایی در آثار هنری باشند. در اروپا می‌توان دوره رنسانس را یکی از اعصار درخشان هنر و زیبایی دانست. نقاشی یکی از مهم‌ترین هنرها و لئوناردو داوینچی یکی از مهم‌ترین نقاشان این دوره بود. واقعه شام آخر مسیح یکی از رویدادهای مهم آیین مسیحیت به شمار می‌رود. هنرمندان بسیاری در طول تاریخ به این موضوع پرداخته‌اند که یکی از مهم‌ترین آنان، دیوارنگاره شام آخر لئوناردو داوینچی است. اهمیت این اثر به حدی است که از جنبه‌های متفاوتی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. امبرتو اکو در کتاب هنر و زیبایی قرون وسطا به شکل‌گیری هنر و تشریح زوایای گسترده آن می‌پردازد. شکل‌گیری هنر رنسانس، وام‌دار سنت و هنر قرون میانه است. از دیگر سو، نظریات و آرا امبرتو اکو در قرن بیستم که عمدتاً تبیین زیبایی است، نگرش تازه‌ای از زیرساخت‌های فکری هنرمندان رنسانس را نشان می‌دهد که به‌ویژه در نظریه هنر داوینچی مشهود است. پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای به بررسی این موضوع پرداخته است. در پژوهش مورد نظر معیارهای کمی در نظریه هنر داوینچی شامل استفاده از تقارن، تناسب، پرسپکتیو و اصول کاربردی ریاضیات در هنر است. نتایج حاکی از آن است نظریات زیبایی‌شناسانه امبرتو اکو زمینه‌ساز شکل‌گیری نظریات و هنر رنسانس به‌ویژه در شکل‌گیری آثار داوینچی نمود یافته است؛ که نمونه موردی آن تابلوی شام آخر است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی زیبای‌شناسی کمی در تابلوی شام آخر لئوناردو داوینچی.
۲. تبیین زیرساخت‌های شکل‌گیری هنر رنسانس و بازتاب آن در تابلوی شام آخر داوینچی با رویکرد نظریات امبرتو اکو.

سؤالات پژوهش:

۱. معیارهای کمی نظیر تناسب و هماهنگی در شکل‌گیری تابلوی شام آخر لئوناردو داوینچی کدامند؟
۲. مباحث تحلیلی امبرتو اکو، چگونه زیرساخت‌های معیارهای کمی را در تابلوی شام آخر را نشان می‌دهد؟

کلیدواژه‌ها: زیبایی، معیارهای کمی، شام آخر، لئوناردو داوینچی، امبرتو اکو.

مقدمه

اهمیت نقاشی شام آخر به عنوان مطالعه تحلیلی همواره مورد توجه بوده است. شام آخر اثر لئوناردو داوینچی در طول حیات خود، دوران پرفرازونشیبی را پشت سر گذاشته است. داوینچی با کشیدن نقاشی شام آخر در سال ۱۴۹۵ میلادی، یکی از تأثیرگذارترین آثار هنری تاریخ را خلق کرد. تابلوی شام آخر داوینچی سرشار از ارجاع‌های نمادین است. در اوایل رنسانس شام آخر اثر آندریا دل کاستانو (۱۴۴۷) نمونه‌ی دیگری است. لئوناردو در تابلوی شام آخر سعی داشته تا معماری را ساده‌سازی کند و بیشتر تمرکز بر موضوع اثر باشد. پیش از رنسانس یونانیان باستان تا حدودی از پرسپکتیو در آثارشان استفاده می‌کردند، اما قادر نبودند پرسپکتیو را در صفحه‌ای تخت به نمایش درآورند. بررسی یک نمونه از استفاده پرسپکتیو در قرن ۱۴ میلادی اثر هوفمان که بعد و پرسپکتیو خطوط در آن به‌طور نادرستی استفاده شده است. زیبایی‌شناسی تناسب در طول زمان همواره شکل‌های متفاوت و پیچیده‌ای به خود گرفته است. در دوره رنسانس بررسی‌های ریاضی در مورد مسائل نظری و علمی پرسپکتیو به اوج دقت خود رسید. در دوره رنسانس نظریه هنرهای بصری رشته جدیدی بود که هنوز به‌طور کامل شناخته شده نبود. مولفان و هنرمندان اوایل رنسانس مشغول کاوش در سرزمین‌های ناشناخته بودند. به این ترتیب احتمال می‌رود نخستین رساله مدون نظریه هنر در دوران رنسانس در باب نقاشی نوشته لئون باتیستا آلبرتی بود و سپس هنرمندان دیگری با تکیه بر دانش پرسپکتیو و ریاضی و مسیر آلبرتی راه علم و هنر را توسعه دادند. پس از داوینچی، بسیاری از هنرمندان از جمله رافائل، میکل آنژ از تناسبات طلایی برای ارتقا کیفی و فیزیکی در آثار نقاشی استفاده می‌کردند. به‌طور کلی، کشف مجدد نسبت طلایی در دوران رنسانس به هنرمندان این امکان را می‌داد تا از طریق ریاضیات بتوانند به وجوه گسترده‌تری در پیشبرد اهدافشان ادامه دهند. در مسیر هنری نیز نگاه هنرمند برگرفته از نگاه ریاضی‌محور بود، چراکه هنرمند تا آن زمان زیبایی را در ایجاد تناسب و تقارن و احیای علم مناظر و مرايا در نقاشی می‌دید. لئوناردو به حقیقتی باور داشت که پانوفسکی آن را نماد وفاداری نظریه هنر رنسانس نامیده است، و امبرتو آکو آن را حقیقتی می‌داند از ترکیب نظریه و عمل. داوینچی اعتقاد داشت عمل همواره باید بر نظریه‌ای مستحکم استوار باشد. حتی در برخی موارد نظریه را بالاتر از عمل می‌داند و به هنرمندان می‌آموزد نخست علم بیاموزید و سپس به عملی دست بزنید که زاییده آن علم است. داوینچی در آثارش به این مسئله اشاره دارد که اگر بیننده دلایل فرایندهای طبیعی را بفهمد، دیگر برای شناخت آن‌ها نیازی به تجربه ندارد. تابلوی شام آخر از این حیث که داوینچی با ایجاد مفاهیم ریاضی سعی در بیان اثری معنوی دارد اهمیت دارد. او با تکیه بر معیارهای کمی اثری را روایت می‌کند تا بیننده بیش از پیش مجذوب داستان مسیح شود. از طرفی امبرتو آکو، در کتاب زیبایی‌شناسی قرون وسطا، هنری را بیان می‌کند که مسیر شکل‌گیری هنر دوران رنسانس را متفاوت می‌کند.

در بررسی پیشینه موضوع پژوهش موضوعاتی چون مطالعه ابداعات، اختراعات پراکنده مهندسی و آفرینش‌های هنری لئوناردو داوینچی پرداخته شده است، ورامینی (۱۳۹۱) در اثر "بررسی زندگی و آثار لئوناردو داوینچی"، اذعان به

فراگیری دانش داوینچی دراد که بر تمامی ابعاد زندگی او به‌ویژه در هنر سایه افکننده است. در پژوهشی دیگر، اکبری (۱۳۸۶) در اثر "بررسی مبحث نور و سایه در رساله داوینچی" اشاره دارد که مؤلفه‌های کیفی آثار داوینچی مانند مبحث نور و سایه در ایجاد سبک منحصر به فرد وی تأثیر بسیار داشته، گردآوری شده است. در پژوهش مورد نظر، زیرساخت‌هایی که منجر به شکل‌گیری هنر رنسانس و به تبع آن، در آثار داوینچی نمود یافته را توضیح می‌دهد. پژوهش‌های بسیاری در مورد تحلیل تابلوی شام آخر انجام گرفته است، اما هیچ یک به‌طور اخص در مورد شکل‌گیری معیارهای کمی اثر با تکیه بر آرا امبرتو اکو نپرداخته است. تابلوی شام آخر به دلیل داشتن ویژگی‌های کمی قابل تبیین در پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته است.

مقاله حاضر با ماهیت توصیفی-تحلیلی و فنی است. روش گردآوری داده‌ها به‌صورت کتابخانه‌ای و ابزار گردآوری اطلاعات به صورت یادداشت‌برداری و از کتاب، مقاله و پایان‌نامه صورت گرفته است. شیوه تجزیه تحلیل یافته‌ها در این پژوهش به‌صورت کیفی بوده است، و معیار تجزیه و تحلیل بر اساس استدلال و استنتاج است. بدین منظور، یافته‌ها در قالب متن به بعضی از تصاویر ارجاع داده می‌شود که گویایی بر شواهد است. گردآوری اطلاعات ارزیابی می‌شود و مجهولاتشان کشف می‌شود. سپس به کمک استدلال، تفسیر و تشخیص داده می‌شوند که به‌صورت منطقی و استدلالی در نهایت نتیجه‌گیری انجام می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر بررسی معیارهای کمی در نقاشی شام آخر داوینچی، نشان از پیوند هنر و ریاضیاتی دارد که امبرتو اکو ریشه آن را در زیر ساخت‌های هنر قرون وسطا و به‌کارگیری علم ریاضیات در هنر پیشینیان می‌داند. این اثر علاوه بر در نظر گرفتن عناصر و معیارهای کمی، دارای ظرافت طبعی است که بیننده با آن همذات‌پنداری می‌کند. هنر در زمان پس از قرون‌وسطی مسیر تحولی را ادامه داد که لازمه آن نگرش اومانستی بود. اکو با تشریح زوایای گسترده‌ای از هنر اواخر قرون‌وسطی، بستری را جهت آنالیز هنر رنسانس را فراهم می‌آورد، چراکه هنر رنسانس خود وام‌دار سنت و هنر قرون‌وسطی است که با تفاوتی چند در نگرش فلسفی و اجتماعی در عصر روشنگری، سبب‌ساز خلق معنای نوینی است که یادآور سنت‌های هنر یونان باستان و قرون میانه است. زمینه‌های فکری داوینچی موجب بروز نظریه جهانی و ساده درباره اصول زیبایی‌شناسی شد، نظریه‌ای که بیانگر رهیافت‌های ریاضی‌محور از زیبایی بود. مشتقات گوناگون آن، به یک اصل اساسی وحدت در تنوع، منتهی می‌گردد. دیدگاه‌های پیشاسقراطی در عصر یونان بیش از پیش مورد توجه هنرمندان رنسانس به‌ویژه داوینچی قرار گرفت و در مجموعه آثار نقاشی خود توجه ویژه‌ای به بحث "زیبایی‌شناسی کمی" داشته است. ویژگی‌هایی چون رعایت تناسبات، تقارن، استفاده از پرسپکتیو در آثار او درهم تنیده است. و کتاب "رساله‌ای در باب نقاشی" اثر داوینچی شاهدهی بر این مدعا است. چراکه در عصر روشنگری خصوصیات زیبایی‌شناسی کلاسیک یونان، دوباره مورد توجه قرار گرفت، که نه تنها تقلید صرف بلکه فراتر از معیارهای مشخص پیشین بود، بلکه با نوآوری در طرح، ایده و اجرا هنر عصر رنسانس را متمایز می‌سازد. دوران

رسانس، دوران تجدید حیات هنرها، علوم و ریاضیات بود. شواهد نشان می‌دهد که لئوناردو داوینچی قادر به بازکشف ایده‌های فراموش شده و تبدیل آن‌ها به آفرینش‌های ماندگار بوده است. از آثاری که در دوران رسانس و قبل و بعد از آن پدید آمد، می‌توان به اهمیت ریاضیات به‌عنوان ابزاری قدرتمند و تأثیرگذار و به وفور به وجود معیارهای کمی در آثار هنری پی برد. هرچند داوینچی ممکن است کمک زیادی به ریاضیات نکرده باشد، اما برخی از کارهای هنری او نشان می‌دهد که استفاده از ریاضیات در خلق هنر چقدر می‌تواند قدرتمند باشد و ریاضیات می‌تواند در هنر مستحیل گردد. در نتیجه، ریاضیات ابزار نهایی در هنر است، زیرا به تولید زیبایی بیشتر کمک کرده است و شام آخر اثری است با قاعده‌ای که در آن واحد ریاضی و مفاهیم زیبایی‌شناسانه به یکدیگر پیوند خورده است.

منابع:

- اکبری، مهناز. (۱۳۸۶). بررسی مبحث نور و سایه در رساله داوینچی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهرا. اکو، امبرتو. (۱۳۹۲). تاریخ زیبایی، ترجمه هما بینا. تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- اید، شان. (۱۳۹۶). هنر و علم. ترجمه مهرداد گروسی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- باراش، موشه. (۱۳۹۸). نظریه‌های هنر. ترجمه محمدرضا ایوبالقاسمی، تهران: نشر چشمه.
- جهانی نسب، احمد. (۱۳۹۶). «نقش رسانس بر تاریخ اروپا و پیامدهای آن». نشریه پژوهش ملل. ۲۳، ۱۶-۱.
- ساسانی، فرهاد. (۱۳۸۲). «خواندنی‌های لئوناردو داوینچی». نشریه زیبا شناخت، ۹، ۳۰۰-۲۹۵.
- گیکر، جیسون. (۱۳۹۶). زیباشناسی و نقاشی، ترجمه: عبدالله سالاروند. تهران: انتشارات نقش جهان.
- علایی، مشیت. (۱۳۸۲). «لئوناردو داوینچی: تقارن هولناک». نشریه زیبا شناخت، ۹، ۲۸۴-۲۷۹.
- قره‌باغی، علی اصغر. (۱۳۸۴). «سرگذشت مونالیزا». نشریه گلستانه، ۷۰، ۵۱-۴۲.
- قره‌باغی، علی اصغر. (۱۳۸۴). «سرگذشت مونالیزا (۲)». نشریه گلستانه، ۷۱، ۴۰-۳۲.
- لوبو، مارک؛ رازانی، موگه. (۱۳۸۳). «فن و هنر». نشریه زیبا شناخت، ۱۱، ۲۴۸-۲۳۹.
- مازیار، امیر. (۱۳۹۴). تقابل تصویر و کلمه در پاراگون لئوناردو و لائوکوئون لسینگ. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر.
- محمدی خانقشلاقی، فرزانه. (۱۳۹۴). تقابل تصویر و کلمه در پاراگون لئوناردو و لائوکوئون لسینگ. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه هنر.
- وزاری، جورجو. (۱۳۸۸). زندگی هنرمندان، ترجمه: علی اصغر قره‌باغی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی.
- ورامینی، بهناز. (۱۳۹۱). بررسی زندگی و آثار لئوناردو داوینچی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی.

Mack, M. (2012). *Treatise on Painting*, New ed. London: Create Space Independent Publishing Platform.

Suh, H. A. (2017). *Leonardo's Notebooks: Writing and Art of the Great --Master (Notebook Series)*, Black Dog & Leventhal; Reprint edition.

Eco, U. (2002). *Art and Beauty in the middle Ages*. Yale University Press.

Ormiston, R. (2011). *The Life and Works of Leonardo Da vinci*. Hermes House Publishing.

Farthing, S(2010). *Art: The Whole Story*. London: Thames and Hudson Publishing.

Da vinci, L. (2017). *Thoughts on Art and Life*. Independently Published.

- Hankins, J. (2007). *Renaissance Philosophy*. Cambridge University Press.
- Laurenza, D. (2012). *Art and Anatomy in Renaissance Italy*. New York: Metropolitan Museum of art.
- Schmitt, Ch. (2008). *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*. London: Cambridge University Press.
- Berger, S (2017). *The Art of Philosophy: Visual Thinking in Europe from the Late Renaissance to the Early Enlightenment*. Princeton University Press.
- Sheppard, A. (2005). Neoplatonism. *Journal of Brill*. Vol. 50, No. 4, pp. 346-350.
- Inge, W,R (2014). The Permanent Influence of Neoplatonism upon Christianity. *Chicago Journals*. Vol. 4, No. 2, pp. 328-344
- Zoller. F. (2017). *Leonardo Da vinci. The Complete Paintings*. Taschen publication.